

## DAVLAT XARIDLARI SOHASIDAGI KORRUPSION JINOYATLARNI OLDINI OLISHDA XORIYJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

*Sodiqov Shahzod Bobosherovich*

*Toshkent davlat yuridik unversiteti magistranti*

*[shahzodsodiqov723gmail.com](mailto:shahzodsodiqov723gmail.com)*

Ushbu maqolada davlat xaridlari sohasida sodir bo'layotgan korrupsiya bilan bog'liq jinoyatlarga qarshi tizimli kurashish bo'yicha xorijiy davlatlar tajribalar o'rganilgan, asosan xalqaro davlatlar tan olgan tashkilotlar tomonida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, ularning mazmuni hamda mamlakatimizda ratifikatsiya qilingan normalar bo'yicha O'zbekiston Respublikasining majburiyatilari va ulardan kelib milliy qonunchilik tizimimizdagi ilg'or huquqiy islohatlar haqida muhokama qilingan. Davlat xaridlari sohasidagi jinoyatlarga qarshi kurashishda huquq tizimi ilg'or rivojlangan davlatlar tajribasi tahlil qilingan hamda ularni qonunchiligimizga joriy qilishning huquqiy holati o'rganilgan.

**Kalit so'zlar:** davlat xaridlari, xalqaro shartnomalar, korrupsion jinoyatlar, transmilliy xususiyat, xorijiy tajriba, implementatsiya

### АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается международный опыт борьбы с коррупционными преступлениями, совершаемыми в сфере государственных закупок, в частности, обязательства Республики Узбекистан в отношении документов, принятых международными организациями, их содержание, а также документы, ратифицированные в Республике Узбекистан, и проведенные в результате национальные правовые реформы в нашем законодательстве. Проанализирован опыт развитых стран по борьбе с преступлениями в сфере государственных закупок и изучен правовой статус их внедрения в наше законодательство. Ключевые слова: государственные закупки, международные контракты, коррупционные преступления, транснациональный характ

### ABSTRACT

The article examines international experiences in combating corruption-related crimes committed in the field of public procurement, in particular, the obligations of the Republic of Uzbekistan regarding the documents adopted by international organizations and the documents ratified in the Republic of Uzbekistan, and the resulting national legal reforms in our legislation are covered. The experience of developed countries in combating crimes in the field of public procurement was analyzed and the legal status of their introduction into our legislation was studied.

**Keywords:** public procurement, international contracts, corruption crimes, transnational nature, foreign experience, implementation, their content, ер, зарубежный опыт, реализация.

Korrupsiyaga qarshi kurashda xorijiy tajribani o'rganar ekanmiz ma'lum darajada an'anaviylik bilan, davlat xaridlarini amalga oshirishda aniqroq namoyon bo'ladigan eng past va eng yuqori darajadagi korrupsiyaga ega bo'lgan mamlakatlarni aniqlash imkonini beradi.

Birinchi guruhga ya'ni korrupsiya jinoyatlari eng kam miqdorda sodir etiladigan davlatlar qatoriga quyidagilar kiradi: Daniya, Finlyandiya, Shvetsiya, Yangi Zelandiya, Kanada, Niderlandiya, Norvegiya, Avstraliya.

Ikkinchi guruh esa korrupsiya bilan bog'liq jinoyatlar ko'rsatkichi yuqori mamlakatlar qatoriga: Nigeriya, Boliviya, Kolumbiya, Rossiya, Pokiston, Meksika, Indoneziya, Hindiston, Venesuela, Vetnam, Argentina, Xitoy, Filippin, Tailand, Turkiya, Ruminiya.

Bizga ma'lumki, korrupsiyaning har qanday ko'rinishlari, jumladan, davlat xaridlari soxasida korrupsion xatti-harakatlar ham xalqaro miqyosidagi dolzarb muammo bo'lib kelmoqda.

Korrupsiyaning bunday keng ko'lamli namoyon bo'lishi natijasida xalqaro xarakterdagi bir qator qonun hujjatlarining ishlab chiqilishi va qabul qilinishi taqozo etdi. Masalan, Korrupsiyaga qarshi kurash hamda uni oldini olishga qaratish xarakteridagi Yevropa Kengashining Korrupsiyaga oid jinoiy-huquqiy konvensiyasi (Strasburg, 1999-yil 27-yanvar), Yevropa Kengashining Korrupsiyaga oid fuqarolik-huquqiy konvensiyasida (Strasburg, 1999-yil 4-noyabr) xalqaro huquqiy normalari mavjud. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 1979-yil 17-dekabrda qabul qilingan Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining xulq-atvori kodeksi, BMTning "Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha amaliy chora-tadbirlari to'g'risida"gi qo'llanmasi, Davlat mansabdor shaxslarining xalqaro xulq-atvor kodeksi (BMT Bosh Assambleyasi 1996-yil 12-dekabrda qabul qilingan rezolyutsiyasi), Yevropa Kengashi Vazirlar Qo'mitasining 1997-yil 6-noyabrda qabul qilingan qarori bilan tasdiqlangan Korrupsiyaga qarshi kurashning yigirmata tamoyili va boshqalar. BMTning Korrupsiyaga qarshi kurashish konvensiyasini ratifikatsiya qilish orqali (2008-yil 7-iyuldagi O'RQ-158-son O'zbekiston Respublikasining Qonuni bilan ratifikatsiya qilingan) O'zbekiston Respublikasi amalda milliy qonunchilik bazasini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish maqsadida yangilash jarayoniga qo'shildi<sup>1</sup>.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi davlat va xususiy institutlar faoliyatining shaffofligini mustahkamlash, axloqiy me'yorlar va

<sup>1</sup> O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2008-y., 28-son, 260-modda.

qoidalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Unda ishtirokchi davlatlar moliyaviy nazorat va javobgarlikni kuchaytirish choralarini ko'rishni tavsiya qiladi. Bir qator G'arb davlatlarining korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha juda qimmatli tajribasiga e'tibor qaratish lozim, masalan, 1972-yildayoq AQSh Kongressi mansabdor shaxslarning xaridlar paytida o'z mansablaridan shaxsiy manfaat olishni taqiqlovchi qonunlarni qabul qilgan edi. Barchasi bo'lib, AQSh me'yoriy-huquqiy bazasi davlat ehtiyojlari uchun xaridlarni tashkil etish bilan shug'ullanadigan mansabdor shaxslarning faoliyatini tartibga soluvchi 890 dan ortiq qonun va qoidalar mavjud. Korrupsiyaga qarshi kurashish uchun AQSh federal shartnoma tizimi xaridlar (ayniqsa raqobat) jarayonining barcha bosqichlarida auditorlik nazorati tizimini (protsessual audit deb ataladi) qo'llaydi. Protsessual auditning joriy etilishi xaridlarda qo'llaniladigan barcha jarayonlar ustidan mustaqil nazoratni ta'minlaydi.

Keyingi navbatda davlat xaridlari bilan bog'liq korrupsion jinoyatlarning oldini olishda Shvetsiyada tajribasi misolida o'rganadigan bo'lsak, ushbu davlatda 2001-yilda "Davlat xaridlaridagi qonunbuzarlikni taqiqlash to'g'risida"gi maxsus qonun ham qabul qilingan. Yuqorida qayd etilgan me'yoriy hujjatning asosiy yo'nalishi buyurtmachilarning davlat shartnomasi uchun kurashda raqobatni buzuvchi harakatlarning oldini olishdan iborat hisoblanadi<sup>2</sup>. Chunki davlat xaridlarini amalga oshirish jarayonida buyurtmachilar tomonidan qonun buzishlar harakati ko'proq amalga oshiriladi. Bundan tashqari, "Davlat xaridlari to'g'risida"gi qonun amalda bo'lib, unda buyurtmachining tanlov savdolarini o'tkazish bo'yicha barcha harakatlari aniq tasvirlangan.

Bizga ma'lumki, Avstraliya davlati ham bugungi kunda huquqiy jihatdan jadal rivojlanayotgan davlat hisoblanadi. Bu yerda barcha xarid tartib-taomillari, jumladan, mansabdor shaxslar ustidan mukammal nazorat tizimi yo'lga qo'yilgani tufayli ijobiy natijaga erishilmoqda. Shu bilan birga, Avstraliyaning alohida shtatlari xarid qilishda katta avtonomiyaga ega va mamlakat hukumati tomonidan olib boriladigan xaridlar bo'yicha umumiy siyosat doirasida ishlaydi. Davlat xaridlarini amalga oshirishning belgilangan tamoyillariga so'zsiz rioya qilish mansabdor shaxslarning shaxsiy javobgarligini belgilash orqali erishiladi.

Germaniya Federativ Respublikasida shakllangan davlat xaridlari tizimiga ham e'tibor qaratish lozim. Bu yerda davlat xaridlari fuqarolik qonunchiligi doirasida tariba solingan. Yevropa Ittifoqi direktivalari bilan belgilanadigan davlat xaridlarini tartibga solish masalalari byudjetni moliyalashtirish tamoyillari to'g'risidagi davlat qonuni doirasiga kiradi. 1994 yilda ushbu normativ hujjatga davlat shartnomalarini berish tartibining qonuniyligini tekshirish uchun mustaqil ekspertiza kiritildi. Germaniya shuningdek davlat xaridlari sohasida qat'iy davlat nazorati tizimi bilan ajralib turadi.

<sup>2</sup> <https://www.oecd.org/sweden/38287504.pdf>

Talablarga muvofiq buyurtmachi tender hujjatlarida uning faoliyatini nazorat qiluvchi tashkilotni ko'rsatishi shart. Singapurda korrupsiyaga qarshi kurashda jumladan davlat xaridlari sohasida juda ajoyib natijalarga erishildi. Shu maqsadda mamlakatda Korrupsiyani tergov qilish byurosi deb nomlangan ixtisoslashtirilgan organ tashkil etilgan. Ushbu mustaqil organ iqtisodiyotning davlat va xususiy sektorlarida korrupsiya holatlariga qarshi kurashishga qaratilgan. Yuqoridagi organning vakolatiga davlat va jamoat tashkilotlarida korrupsiyaning yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nuqtalarini monitoring qilish tizimi kiradi; korrupsiya nuqtai nazaridan xavfli bo'lgan lavozimlarga shaxslarni tanlash tizimi va boshqalar. Isroilda korrupsiyaga qarshi muhit yuzaga kelishi mumkin bo'lgan korrupsion amaliyotlar uchun "monitoringning ma'lum takrorlanishi" tizimi bilan ta'minlanadi. U davlat tashkilotlari va politsiyaning maxsus bo'linmalari, shuningdek vazirlik va davlat idoralaridan mustaqil bo'lgan Davlat nazorati boshqarmasi tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu tashkilotlar korrupsiyaning mumkin bo'lgan joylarini tekshiradi va agar ular aniqlansa ular tergov organlariga xabar berishadi. Shu bilan birga, olingan ma'lumotlar majburiy ravishda jamoatchilikka yetkazilishi shart<sup>3</sup>.

Irlandiyada davlati misolida tahlil qiladigan bo'lsak korrupsion jinoyatlar uchun ushbu davlat qonunchiligida ham juda qattiq jazolar belgilangan. Binobarin, korrupsiyada aybdor deb topilgan davlat amaldoriga axloqiy nuqtai nazardan davlat dushmani sifatida qaraladi. Xuddi shu holat Kanadaga xosdir. Masalan, bu davlatning jinoiy qonunchiligi pora olishni konstitutsiyani buzish va davlatga xiyonat qilish bilan tenglashtiradi. Pora olgan shaxs ham, uni bergan shaxs ham jinoiy jazoga tortiladi. Kanada konstitutsiyaviy huquqi normalari parlamentning biznesga qaramligiga ham, deputatlarning o'z mansab mavqeidan g'arazli maqsadlarda foydalanishiga ham qarshi qaratilgan. Sudan, Hindiston va Yaponiyada davlat xaridlari tizimini tashkil etishda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolarni korrupsiyaga qarshi safarbar etish juda samarali bo'ldi. Zimbabvedda mahalla nazorati qo'mitalari shaklida jamoatchilik hamkorligi kuchaytirildi.

Anonim, bevosita ma'lumot beruvchilar uchun yozma taklif qutilari va ishonch telefonlari ham korrupsiyaga qarshi samarali vosita bo'ldi. Bir qator Janubiy

Amerika mamlakatlarida (Kolumbiya, Meksika, Venesuela) xalqaro kompaniyalar davlat rahbarlarining poraxo'rliqi, korrupsiya, davlat loyihalari bo'yicha asosiy shartnomalar tuzish, jinoiy tashkilotlar bilan hamkorlik qilishda ishtirok etmoqda.

Turkiyada yirik davlat amaldorlari va xususiy sektor o'rtasida korrupsiya bilan bog'liq ko'plab faktlari muntazam ravishda aniqlanmoqda. Ehtimol, korrupsiya kabi bunday hodisa nafaqat ayrim davlatlar ichida, balki xalqaro tashkilotlarda ham sodir

<sup>3</sup> Левин М. Коррупция есть везде // Коммерсантъ ВЛАСТЬ. 2000. 21 марта. В. 28.

bo'ladi. Shuningdek, ular resurslarni taqsimlashadi (masalan, ishtirokchi mamlakatlarga yoki ushbu tashkilotlarning mijozlariga yordam berish); ular ushbu resurslarning egasi bo'lmagan mansabdor shaxslar tomonidan taqsimlanadi. Bundan tashqari, xalqaro tashkilotlarda byurokratiya o'z mamlakatlarining milliy, nazorat qilinadigan jamoat tashkilotlari bilan taqqoslaganda kamroq nazorat ostida. Bularning barchasi korrupsiyani keltirib chiqaradi, bu esa, shuningdek, xalqaro tashkilotlarning o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra, korrupsion bitimlar ishtirokchilari uchun sezilarli darajada kamroq xavf ostida. Munosabatlar globallashtirishning natijalaridan biri korrupsiyaning global miqyosga ega bo'lishidir.

Korrupsiya alohida davlatlar muammosi bo'lishdan to'xtadi. XX asrning 90-yillari boshidan dunyoda korrupsiyaga qarshi umumiy yoki mintaqaviy xususiyatga ega vositalardan foydalana boshlaganining sababi ham shu edi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropa Kengashi, Yevropa Ittifoqi, Amerika Davlatlari Tashkiloti, shuningdek, Jahon banki, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti kabi tashkilotlar. Faqat keyingi yillarda dunyoning turli mintaqalarida global hodisa sifatida korrupsiyaga qarshi kurashishga qaratilgan bir qancha deklaratsiya va konvensiyalar qabul qilindi. Qabul qilingan konvensiyalar ushbu konvensiyalarni ratifikatsiya qilgan davlatlar uchun majburiy bo'lgan xalqaro xarakterdagi huquq normalarini belgilaydi.

Ko'p tayyorgarlikdan so'ng 2003-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Korrupsiyaga qarshi kurashish konvensiyani qabul qildi. BMT korrupsiyaga qarshi kurash davlatlarning zimmasidadir va uni samarali amalga oshirish uchun birinchi navbatda, korrupsiyaning oldini olishga kompleks va fanlararo yondashuv zarur bu faqat jinoiy javobgarlikka tortish choralari bilan cheklanmasligi kerak deb hisoblaydi.

Konvensiya quyidagilarga e'tibor qaratadi:

korrupsiyaga qarshi kurashish uchun ixtisoslashtirilgan davlat organlarini tashkil etish zaruriyati (6, 36-moddalar);

davlat apparatiga kadrlar tanlashni tashkil etish (7-modda); xodimlar va boshqa mansabdor shaxslarning odob-axloq qoidalarini qabul qilish to'g'risida (8- modda);

davlat xaridlari va shartnomalarini amalga oshirishda shaffoflik va raqobatni ta'minlash (9-modda);

fuqarolik jamiyatini korrupsiyaga qarshi kurashga birinchi navbatda davlat organlari faoliyati to'g'risidagi axborotdan foydalanish orqali jalb etish (13-modda). Konvensiyada korrupsiyaga qarshi kurash bilan bog'liq korrupsiya natijasida olingan daromadlarni legallashtirish uchun (14,24-moddalar);

korrupsiya sodir etish natijasida qasddan olingan mol-mulkni yashirganlik uchun (25-modda), korrupsiya holatlari bo'yicha odil sudlovga to'sqinlik qilganlik uchun (25-modda) jinoiy javobgarlik choralari ko'rishni tavsiya etadi.

Konvensiya ishtirokchi davlatlarni nafaqat mansabdor shaxslarga pora berish (15,16,18-modda) balki davlat mulkini talon-taroj qilish (17-modda), mansabdor

shaxslar tomonidan mansab vakolatini suiiste“mol qilish (19-modda), noqonuniy boyitish (20-modda)ni ham korrupsion jinoyatlar toifasiga kirtishni taklif qiladi. Davlatlar chet ellik davlat mansabdor shaxslari va xalqaro jamoat tashkilotlari mansabdor shaxslariga pora berishni korrupsion jinoyat sifatida jinoiy javobgarlikka tortishga chaqiradilar (16-modda). BMT korrupsiya uchun yuridik shaxslarning javobgarligini joriy etish masalasini ko’taradi (26-modda). Davlatlarga korrupsiya faktlari to’g’risida xabar bergan guvohlar va shaxslarni himoya qilish (32-33-moddalar), korrupsiya harakatlari natijasida shaxslarga yetkazilgan zararining o’rnini qoplash (35-modda) bo’yicha qonunchilik choralarini ko’rish tavsiya etiladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti xalqaro munosabatlarda ishtirok etuvchi davlatlarni korrupsiyaga qarshi kurashda faol hamkorlik qilishga, jumladan, korrupsiyani tergov qilishda yordam berishga va mamlakatning davlat ta’minoti tizimiga nisbatan korrupsion operatsiyalar natijasida olingan mablag’larni qaytarishga chaqiradi.

Konvensiya matni hajmining deyarli yarmi ushbu munosabatlarni tartibga solishga bag’ishlangan (4-6-boblar, 43-62 betlar). Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) xalqaro maydonda korrupsiyaga qarshi kurashda faol ishtirok etmoqda. 1997-yilda “Xalqaro tijorat munosabatlarida xorijiy davlat amaldorlarining poraxo’rligiga qarshi kurash to’g’risidagi konvensiya” qabul qilindi. 2001-yil boshida 24 davlat Konvensiyaga qo’shilgan edi. Ushbu akt ishtirokchi davlatlardan tijoriy transmilliy munosabatlar jarayonida xorijiy davlat mansabdor shaxslaridan faol (pora berish) va passiv (pora olish) pora olish uchun jinoiy javobgarlikka tortishni talab qiladi (1-modda). Xalqaro hujjatlarning rolini siyosiy bayonotlar va murojaatlarni o’z ichiga olgan deklaratsiyalar bajaradi.

Shunday qilib ”Xalqaro tijorat munosabatlarida korrupsiya va poraxo’rlikka qarshi BMT deklaratsiyasi” dunyoning barcha davlatlarini xalqaro tijorat munosabatlarida amalga oshiriladigan xorijiy amaldorlarning poraxo’rliklarini jinoiy javobgarlikka tortishga, ularning poraxo’rliklariga sarflangan mablag’larga soliq solmaslikka chaqiradi. (Dunyoning ko’pgina mamlakatlarida bo’lgani kabi, foydadan soliq olinadi). 1996-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi “Davlat mansabdor shaxslarining xalqaro xulq-atvor kodeksi”ni qabul qildi<sup>4</sup>.

Ushbu Kodeks dunyoning barcha davlatlari tomonidan namuna sifatida qabul qilinishi mumkin. Qonun davlat xizmatchilari va boshqa mansabdor shaxslardan jamoat manfaatdor bo’lishlari, davlat mablag’lariga nisbatan samarali, tozalik, xolislik va ehtiyotkorona munosabatda bo’lishga intilishlarini talab qiladi. Davlat xizmatchisi o’zi manfaatdor bo’lgan ishda ishtirok etmasligi (manfaatlar to’qnashuviga yo’l qo’ymaslik), shu jumladan xizmatdan ketganidan keyin ham ishtirok etmasligi kerak. Hujjat shuningdek, mulkiy holat va olingan imtiyozlarni e’lon qilishni va sovg’alarni

<sup>4</sup> <https://www.un.org/press/en/1996/19961031.gash3372.html>

rad etishni talab qiladi. BMT qoshida tashkil etilgan tashkilotlar korrupsiyani o'rganish va unga qarshi kurashish vositalarini ishlab chiqishda faol ishtirok etadi. Shunday qilib, Xalqaro jinoyatchilikning oldini olish markazi (Centre for International Crime Prevention), Birlashgan Millatlar Tashkiloti Kotibiyatning Narkotik moddalarni nazorat qilish va jinoyatchilikning oldini olish boshqarmasi (Office for Drug Control and Crime Prevention of the United Nations Secretariat) va boshqa dasturlar bilan xalqaro munosabatlarda ishtirok etuvchi davlatlarga korrupsiyaga qarshi kurashda yordam berishga qaratilgan. Jahon dasturi doirasida Xalqaro jinoyatchilikning oldini olish markazi tomonidan Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Korrupsiyaga qarshi siyosat bo'yicha qo'llanmasi" (United Nations Manual On Anti-Corruption Policy) va "Korrupsiyaga qarshi kurash vositalari to'plami" (Anti-Corruption Tool Kit) ishlab chiqilib, tizimli ravishda qayta ko'rib chiqilib, yangilanadi 2003-yilda ushbu hujjatning beshinchi versiyasi nashr etildi. Bu hujjatlarning barchasini BMT veb-saytida osongina topish mumkin<sup>5</sup>. Ushbu hujjatlar yuridik kuchga ega emas va haqiqatan ham korrupsiyaga qarshi kurashmoqchi bo'lgan davlatlar uchun olimlarning tavsiyalaridir. Ko'rib chiqilayotgan hujjatlar butun dunyoda qo'llaniladigan korrupsiyaning yagona konsepsiyasini ishlab chiqishga harakat qilmoqda. Bu so'zni nafaqat pora berish, balki ishonib topshirilgan mulkni o'zlashtirish, aldash, tovlamachilik, mansab mavqeini suiiste'mol qilish, manfaatlar to'qnashuvi yuzaga kelganda masalani xolis hal etish shu jumladan qonunga xilof foyda olishni keng ma'noda qo'llash taklif etilmoqda.

Korrupsiyaga qarshi kurashning strategik yo'nalishi fuqarolik jamiyatini bu kurashga jalb etishdan iborat. Jamiyatning korrupsiyaga qarshi kurashdagi asosiy elementi davlatdan mustaqil, erkin ommaviy axborot vositalari deb ataladi. Ular jamiyatni uyg'otish, korrupsiyaga va korrupsiyaga duchor bo'lgan mansabdor shaxslarga (ayniqsa, siyosatchilarga) nisbatan murosasizlik ruhini yuksaltirish, korrupsiyaga oid ayrim faktlarni aniqlash va ularni ommaga oshkor etish uchun mo'ljallangan. Jurnalistlarning ushbu vazifalarni bajarishi uchun BMT tashkilotlari davlatlarni senzurani bekor qilishga, ommaviy axborot vositalarini davlat organlaridan moliyaviy mustaqil qilishga chaqiradi.

BMT tashkilotlarining ko'rib chiqilayotgan hujjatlarida davlat mexanizmining barcha faoliyatini oshkoralik, jamiyat oldidagi javobgarlik, uning oldidagi mas'uliyat tamoyillari asosida, qonun ustuvorligi asosida qurish taklif etilmoqda. "Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha qo'llanma"ning birinchi tahriri muqaddimasida turli davlat tuzilmalari mas'uliyatini kuchaytirishga qaratilgan monitoring va hisobot tizimini, shuningdek, korrupsiya holatlarini aniqlash va tergov qilish tizimini yaratish zarurligi qayd etilgan.

<sup>5</sup> Денисов С.А. Формирование контрольной ветви государственной власти для противодействия коррупции // Государство и право. 2002. № 3. В. 9-16.

O'zbekiston sharoitlari uchun bu vazifa shior shaklida shakllantirilishi mumkin - jamiyat a'zolari ustidan davlatning umumiy nazoratidan jamiyatning davlat apparati ustidan umumiy nazoratiga o'tish. Davlat organlari faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirish maqsadida ular faoliyati tartib-taomillarini soddalashtirish, ularni amalga oshirishning ochiqligini ta'minlash, fuqarolarni davlat organlari tuzilmasi bilan tanishtirish, ushbu tuzilma doirasidagi vakolatlarni taqsimlash, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatini tartibga solish tartibini joriy etish taklif etilmoqda. Davlat organlar va mansabdor shaxslar tomonidan ish va qarorlar qabul qilish, byudjetni shakllantirish jarayonini ochiq qilish, uning muhokamasi va ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirishda fuqarolarning ishtirokini rag'batlantirish taklif etilmoqda. Davlat xaridlari va shartnomalarini ochiq tenderlar asosida amalga oshirish taklif etilmoqda. Yuqorida ta'kidlanganidek, mansabdor shaxslarga pora berganlikda ayblangan xususiy firmalar tenderlarda ishtirok etishdan chetlashtiriladi. Xususiy firmalar uchun davlat amaldorlariga pora berish uchun mablag' ajratishni qiyinlashtirish uchun barcha mamlakatlar xalqaro miqyosda e'tirof etilgan buxgalteriya hisobini yuritish tartiblarini joriy etishga da'vat etiladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti barcha mamlakatlarni xodimlar uchun me'yoriy va huquqni muhofaza qilish standartlarini o'z ichiga olgan xulq-atvor kodekslarini qabul qilishga undaydi. Bugungi kunda O'zbekistonda mavjud bo'lgan xodimlarning xatti-harakatlari ustidan ichki nazorat o'zining samarasizligini ko'rsatganligi sababli, asosiy e'tibor tashqi nazoratga qaratilishi kerak. Tashqi nazorat nazorati organlari korrupsiyada aybdor bo'lgan xodimlarni ma'muriy javobgarlikka tortishi yoki to'plangan materiallarni sudga topshirishi mumkin. Korrupsiyaga qarshi kurashish muammosi dolzarbligi munosabati bilan davlat xaridlarining raqobatbardosh tizimini rivojlantirishga qiziqish ortib borayotgani ko'rinib turibdiki. Bu, shubhasiz, xalqaro amaliyot ko'rsatganidek, davlat ehtiyojlari uchun xaridlar korrupsiyaning asosiy manbai ekanligi bilan bog'liq. Aynan shu sohada mansabdor shaxs uchun eng ko'p vasvasalar va mumkin bo'lgan suiiste'molliklar uchun eng ko'p bo'shliqlar mavjud. Shunga ko'ra, butun dunyoda raqobatbardosh xaridlarni tashkil etish, birinchi navbatda, mansabdor shaxslarning suiiste'mollariga qarshi kurashning asosiy vositasi sifatida qo'llaniladi. Garchi davlat xaridlarining raqobatbardosh tizimi boshqa muhim vazifalarni – masalan, byudjet mablag'larini qo'shimcha tejashga erishish, raqobatni rag'batlantirishni ham hal qilishga qaratilgan bo'lsa-da, korrupsiyaning oldini olish baribir eng ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda, chunki bu boradagi choralar davlat sektori boshqaruv apparati samaradorligini oshirishga yordam beradi. Raqobat tizimini shakllantirish bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud. Ixtisoslashgan adabiyotlarda bunday muammolarga mijozlarning ham, yetkazib beruvchilarning ham past malakasi va tajribasining yetishmasligi, yetkazib beruvchilarning insofsiz harakatlari, xaridlar ustidan auditorlik



nazoratining yo'qligi va boshqalar kiradi<sup>6</sup>. Biroq, ro'yxatdagi barcha muammolar qaysidir ma'noda asosiy muammolarga tegishli emasga o'xshaydi. Gap shundaki, raqobat tartib-qoidalarini joriy etishning butun nuqtasi xaridlarni amalga oshiruvchi mansabdor shaxslarning harakat erkinligini maksimal darajada cheklashdir. Mansabdor shaxslar davlat nomidan byudjet mablag'larini tasarruf etadilar. Lekin aynan ular boshqarayotgan davlat moliyasi ularga tegishli bo'lmagani uchun, nega ular (tabiiy ravishda) mablag'larni samarali va maqsadli sarflashdan manfaatdor emasligi tushunarli. Suiiste'mol qilish ehtimolini kamaytirish uchun bunday funksiyani amalga oshirishda byurokratiya erkinligini cheklash muhimdir. Buning uchun qonunchilikda belgilangan batafsil va aniq tartib-qoidalar talab etiladi bu esa mansabdor shaxslar tomonidan suiiste'mollik namoyon bo'lishiga asosiy to'siq bo'ladi. va faqat bunday tartib-qoidalar ishlab chiqilgandan va qonuniy ravishda mustahkamlangandan keyingina, tanlov tartib-qoidalarining to'g'riligini nazorat qilish uchun mutaxassislarni tayyorlash bilan bog'liq muammolarni hal qilish dolzarb bo'lib qoladi.

Yuqoridagilarga asoslanib, biz quyidagilarni qilishimiz kerak:

1. Mansabdor shaxslar tomonidan davlat xaridlarini amalga oshirish jarayonida turli suiiste'molliklarga yo'l qo'yganliklari uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi normalarning jinoiy-huquqiy va ijtimoiy jihatdan juda yuqori darajada ishlab chiqilishiga e'tibor qaratish lozim.

2. Bugungi kunda korrupsiyaning yangi, eng xavfli shakllari paydo bo'ldi va rivojlandi. Jinoyat qonunchiligining bir qator normalarini zudlik bilan qayta ko'rib chiqish zarurati paydo bo'ldi.

3. Korrupsiya transmilliy xususiyat kasb eta boshladi, bu - nafaqat uning sezilarli miqyosida, balki uning ayrim turlari uchun davlat chegaralarining yo'qligida ham namoyon bo'ldi.

Korrupsiyaga qarshi samarali kurash nafaqat barcha manfaatdor tomonlarning sa'y-harakatlarini birlashtirish, balki o'z jinoyat qonunchiligini ma'lum bir umumiy standartga keltirish orqali ham mumkinligi ayon bo'ldi.

4. O'zbekistonning umume'tirof etilgan jahon qadriyatlari va bozor o'zgarishlariga sodiqligi har qanday qonuniy faoliyat yurituvchi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning, shu jumladan davlat xaridlari tizimida iqtisodiy faoliyat yuritishi va o'sishi uchun normal va kafolatlangan shart-sharoitlarni yaratishni belgilaydi.

<sup>6</sup> Лопатин В.Н. О системном подходе в антикоррупционной политике // Государство и право. 2001. №7. В. 23

## REFERENCES

1. Yevropa Kengashining «Jinoyatdan olingan daromadlarni legallashtirish, aniqlash, olib qo'yish, musodara qilish to'g'risida» 141-son konvensiyasi (Strasburg, 1990 yil 8 noyabr); Xorijiy davlat mansabdor shaxslarining xalqaro biznes operatsiyalarida pora olishiga qarshi kurash to'g'risidagi konvensiya (1997-yil 21-noyabrda Konventsiya loyihasini ishlab chiqqan konferensiya tomonidan qabul qilingan); Yevropa Kengashining «Korrupsiya uchun jinoiy javobgarlik to'g'risida » 173-son konvensiyasi (Strasburg, 1999 yil 27 yanvar); «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi namunaviy qonun (MDHga a'zo davlatlarning Parlamentlararo assambleyasi tomonidan 1999-yil 3-aprelda 13-4-son bilan qabul qilingan); Birlashgan Millatlar Tashkilotining «Korrupsiyaga qarshi kurashish» Konvensiyasi (UNCAC) BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan (2003-yil 21- noyabrdagi A / RES /58/4 rezolyutsiyasi)
2. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2008-y., 28-son, 260-modda.
3. <https://www.oecd.org/sweden/38287504.pdf>
4. Левин М. Коррупция есть везде // Коммерсантъ ВЛАСТЬ. 2000. 21 марта. В. 28.
5. <https://www.un.org/press/en/1996/19961031.gash3372.html>
6. Денисов С.А. Формирование контрольной ветви государственной власти для противодействия коррупции // Государство и право. 2002. № 3. В. 9-16.
7. Лопатин В.Н. О системном подходе в антикоррупционной политике // Государство и право. 2001. №7. В. 23
8. Мухамеджанова, Л. А., Ермоченко, К. П., & Ивентьев, С. И. (2022). РОЛЬ ПРАВОВОЙ И НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ В ВОСПИТАНИИ И ОБРАЗОВАНИИ МОЛОДЁЖИ. In Третьи международные теоретико-правовые чтения имени профессора НА Пьянова (pp. 48-59)